

Maria Sundvall

Den globala extremhögerens anatomi

Publicerad i *Röda Rummet* oktober 2024



Fotograf: Gage Skidmore. Licens: CC BY-SA 2.0.

Farhågorna att Donald Trump blir president i världens mäktigaste stat efter höstens val tenderar att överskugga det faktum att den form av radikalt reaktionär högerpolitik han står för är en företeelse med global utbredning. Maria Sundvall presenterar den spanske socialisten Miguel Urbáns kartläggning av den framväxande auktoritära rörelsens kännetecken och dess djupgående kopplingarna till nyliberalismens samhällseliga effekter.

Miguel Urbán, medlem i det spanska socialistiska partiet Anticapitalistas och tidigare EU-parlamentariker för Podemos, kom i januari ut med en bok om den globala yttersta högern, *Trumpismos – Neoliberales y autoritarios. Radiografía de la derecha radical* ("Trumpismer – nyliberala och auktoritära. Genomlysning av den radikala högern", Verso 2024). Boken är högaktuell och under den sommar då jag läst och sysselsatt mig med boken har dess innehåll befunnit sig i en ständig dialog med världshändelserna. Varje dag har jag funnit bekräftelser eller exempel på bokens innehåll i dagstidningar och tv-nyheter.

Det är en gedigen genomgång på mer än 300 sidor som Urbán skrivit. Ordet "radiografía" i titeln betyder "röntgenbild" men en röntgenbild är statisk, visserligen med stort djup men ändå en snapshot av här-och-nu. Urbáns bok är snarare en vägledning, en guidebok till extremhögerens universum. En guidebok in i nutiden. "Färd in i mörkrets hjärta" är en sliten travestering som jag kommer att tänka på. Det passar väl på så sätt att det mörkrets hjärta som Joseph Conrads roman från 1902 handlar om är kolonialismen, imperialismakternas uppdelning av världen och dess konsekvenser, inte någon enstaka kolonialists hjärta eller egenskaper. Det mörkrets hjärta Urbán tränger in i är på samma sätt inte någon enskild individs, inte heller Donald Trumps, utan mörkret i ett globalt världsomspännande system.

Till min lättnad är inte ordet ”trumpism” i titeln heller någon ny ”ism”, i meningen en ny väldefinierad ”skola” att upprätta gränser för. Urbán beskriver vad han kallar för ett verkligt historiskt ögonblick, en brytning mellan det gamla och det nya, då Trumps anhängare vägrade acceptera valresultatet och försökte storma Kapitolium i Washington 6 januari 2021. Han menar att Trumps verkliga framgång var att ha lyckats samla allt från nyliberala libertarianer till sociala mediers trollkulturer och konspirationsteoretiker till den nya kristna högern bakom samma fana.

Det handlar om en ny internationell ytterhöger som är en produkt av kapitalismens strukturella kris. Den globala finanskrisen 2008 innebar enligt Urbán slutet för nyliberalismens förförelsemakt. Krisen började med en bolånekris i USA och utvecklades till en kris i det globala finanssystemet. Stora befolkningsgrupper led av kvardröjande effekter av krisen under årtal framöver, och misstron ökade mot det system som räddade banker men inte vanliga inkomsttagares ekonomi.

Det är idag uppenbart att nyliberalismen inte bara globaliserat kommunikationer, finanser och kultur – utan också misär, hopplöshet och plundring. Ojämligheten har ökat i många länder och välfärdsstaten bryts ned. Nyliberalismens kris blir också en kris för USA:s internationella ledarskap.

Åtstramningspolitiken blir konstant och budskapet att kakan inte räcker till alla förstärker sociala motsättningar inom befolkningsmajoriteten. Migrationspolitiken skärps och förstärker motsättningarna. Covidpandemin fördjupade krisen. Klimatkrisen illustrerar att det idag inte längre handlar om kapitalismens utan om planetens hållbarhet.

Urbán hävdar att fyrtio år av nyliberalt styre bäddat för den nya globala högern genom att skapa en djupt antidemokratisk politisk kultur. Borgerliga opinionsbildare hävdar ofta att marknadsekonomi och liberal demokrati går hand i hand. Men det räcker med att studera Pinochetdiktaturens Chile för att se att det inte varit sant. Andra har tvärtemot påpekat att det är nyliberalismens själva idé att utesluta ekonomisk politik från kollektiva beslut. Det är marknaden och inte medvetna politiska beslut som ska avgöra befolkningens villkor och välfärd. Avregleringar och så kallade valfrihetsreformer i Sverige har berövat oss möjligheten att styra viktig samhällsservice som järnvägar, skolor och sjukvård. I den meningen är det nyliberala programmet ett program för att inskränka demokratin.

Resultatet har blivit en politisk instabilitet som lett till vad Urbán kallar ”jordbävningar” i valen i rika länder och sociala resningar i de fattigare länderna. Det har i sin tur lett till en kraftig förstärkning av säkerhetsideologin i liberala samhällen. De fattiga klasserna uppfattas alltmer som det största hotet mot systemet och i stället för en tidigare socialstat som försökte bekämpa fattigdomen byggs polisstater som kriminaliserar de fattiga. Otryggheten blir i sin tur bränsle på yttersta högers valbrasor.

Fascism?

Ett kapitel i boken ägnas åt att reda ut frågan om huruvida den nya yttersta högern är fascistisk. Urbán argumenterar mot det och varnar för alltför snabba historiska jämförelser med 30-talet.

En skillnad är den historiska bakgrunden. Fascismen går inte att förstå utan den massaker som kom att präglade 1900-talet, döden i första världskrigets skyttegravar eller ryska revolutionen och andra revolutionära resningar i Öst- och Centraleuropa mellan 1919 och 1923. Borgarklassen kände panik inför den sociala oron och var beredd att acceptera förtrycksregimer för att bevara kapitalismen.

Det finns drag i auktoritära rörelser som förenar fascistiska grupperingar och extremhögern idag: en känsla av att vi befinner oss i en överväldigande kris där traditionella lösningar inte

hjälp och där individen måste underordnas gruppen och de naturliga ledarna. Det handlar om att bygga en tätare och renare gemenskap. Våldet och viljestyrkan hyllas.

Men fascismens uppgång förutsätter en djup kris i kapitalismen, och till skillnad från militärdiktaturer i allmänhet bygger fascismen på masstöd. Dess bas är framför allt småborgerligheten men den behöver kapitalets stöd för att ta makten. Storbourgeoisien ställs inför ett allt eller intet – fascism eller hotet om proletär revolution.

Fascismen definieras också av våldsanvändningen och hyllandet av den våldsamma handlingen och kriget som renande faktor. Historikern och socialisten CLR James beskrev fascismen som ett resultat av förstörelse och förtryck som överförts från kolonierna till Europa. Han tog exemplet med det urskillningslösa våldet mot kommunarderna när Pariskommunen slogs ned i maj 1871. Våldet möjliggjordes av det förtingligande av andra människor som soldaterna hade lärt sig under de koloniala erövringarna under decennierna dessförinnan.

När Urbán således varnar för inflation av begreppet fascism betonar han att det inte råder samma polarisering mellan klasserna som på 30-talet, att det inte heller finns något uppsving för arbetarrörelsen som borgerligheten måste bemöta. Vare sig stater eller extremhögerorganisationer mobiliserar massor som de fascistiska rörelserna gjorde. Det samhälle som högervägen leder till är inte fascismens organiserade samhälle utan ett atomiserat samhälle där sociala band upplöses utan att ersättas av andra band.

I diskussionen om vad man ska kalla den nya yttersta högern avråder Urbán följaktligen från begrepp som innehåller ordet fascism, som neofascism, ekofascism, fossilfascism eller postfascism. En del kallar de nya rörelserna för populistiska, en term som Urbán menar är så vag att den saknar förklaringsvärde och i värsta fall uttrycker ett förakt för folket.

Urbáns eget förslag är att beskriva den nya högern som reaktionär auktoritarianism. ”Reaktionär” definieras som ”bakåtsträvande” och Urbán beskriver vår period som präglad av en kris för själva begreppet ”framsteg”, en systemkris med den ekologiska krisen som grund. Till skillnad från den klassiska fascismen som hade ett projekt för framtiden vänder sig den nya yttersta högern till fantasin om att återupprätta en kapitalism med obegränsad tillväxt. Trumps slagord MAGA, Make America Great Again, är en nedgående makts budskap, en appell till att avskaffa framtiden.

Urbán visar hur missnöjet letar sig bakåt när den ökade ojämlikheten och budskapet ”det räcker inte åt alla” leder till att allt fler utesluts från ”öarna av välstånd”. Det gäller såväl flyktingar som arbetare vars kroppar förstörts i produktionen. I en enkät som Urbán redovisar bejakade 75 procent av ungdomarna i flera länder påståendet att ”framtiden är skrämmande” och i en annan enkätundersökning i Frankrike 2021 menade 7 av 10 deltagande att ”det var bättre förr”

Gemensamma drag

Större delen av boken består av Urbáns beskrivning av de kännetecken som förenar de reaktionära auktoritära globalt, en beskrivning med mängder av exempel och fallbeskrivningar. Gång på gång när jag läst boken har jag förundrats över att allt verkar så exakt likartat. Det är som om yttersta högern lyckats formulera ett internationellt program. Vad mera är, den har haft oroväckande stora framgångar med de frågor den drivit och det blir därför desto mer angeläget att analysera dess ”program” och diskutera hur det kan bemötas.

Yttersta högerens främlingsfientlighet, som innebär att den pekar ut migranter som syndabockar för samhällets tillbakagång, har lyckats påverka hela den politiska debatten i många länder och driva fram en hårdare migrationspolitik. Den använder *islamofobi* på ett sätt

som påminner om fascismens användning av antisemitismen. Muslimen har blivit den nya inre fienden som inte kan assimileras.

Den är **auktoritär**, den vill öka kontrollen av medborgarna och är fientlig till fackföreningar och demokratiska rörelser – men den utger sig för att vara en proteströrelse som företräder ”dom därnere” mot korrupta eliter. Till och med en miljardär som Trump säger sig företräda de förfördelade. Och den lyckas ofta knyta an till folkligt missnöje.

Urbán tar exemplet med folkomröstningen i Storbritannien 2016 om utträde ur EU. Bakgrunden till Brexitsegern var den kraftigt ökade ojämlikhet som globaliseringen skapat även i vinnande västländer. Unga kan inte få arbete. Andelen med osäkra jobb – det så kallade prekariatet – ökar. Välfärdsservicen skärs ned. Tidigare blomstrande orter förslummas.

Det var ett verkligt väljaruppror, som ingen hade förutsett. Det sade sig bygga på ”folket”, det egna folket till skillnad från den påverkan och de människor som kom utifrån. Men folket hade inga klassförtecken. Protesten kanaliserades i nationalism och invandrarfientlighet, inte i motstånd mot nyliberalismen som orsakat den sociala krisen. Efter att folkomröstningen och sedan det slutliga utträdet ur EU genomförts har inte situationen förbättrats. Tvärtom, under senare år har vi sett hur först covidpandemin och inflationen lett till accelererande ojämlikhet i Storbritannien. Det är mot den bakgrunden man ska se den ökade främlingsfientligheten och rasismen som exploderade i upplopp i augusti i år.

Yttersta högern vill skapa trygghet i samhället genom en hård **straffpolitik**. ”Hårda tag” är lösningen på samhällsproblemen. Migranter och fattiga personer pekats ut som en fara. Politiken utvecklas till ett krig mot de fattiga.

När Rodrigo Duterte blev president i Filippinerna 2016 var det löftet om ”hårda tag” mot kriminella som grundlade hans popularitet. Resultatet? Minst 30 000 utomrättsliga avrättningar enligt människorättsorganisationer, 6 000 enligt regeringen själv. Ett krig mot droger som lett till systematiskt mördande av fattiga, personer från minoriteter och olikänkande. Trots detta lyckades inte Duterte under sina sex år vid makten krossa den organiserade brottsligheten.

Nyckeln i straffpolitiken är att skapa en krigsmentalitet som leder till att alla metoder blir acceptabla. Den mest framgångsrike företrädaren för den inriktningen idag är El Salvadors president Nayib Bukele. I ett av de länder i världen som har högst antal mordfall har han byggt ett starkt folkligt stöd, trots en katastrofal ekonomisk situation. Under paraplyet av ”krig mot gängen” har han kunnat angripa mänskliga rättigheter, inskränka medborgerliga friheter och ta kontroll över tidigare självständiga delar av statsmakten.

En del av den nya högern är den **identitära rörelsen**. Det är ett samlande begrepp för att beskriva en rörelse av olika radikalkonservativa grupper som startade i Frankrike från slutet av 1900-talet. Den motsätter sig utomeuropeisk invandring och vill bevara eller återställa den homogena etniska och kulturella gemenskap inom nationen som den föreställer sig har existerat tidigare.

Under 30-talet använde fascister nationalismen i Tyskland och Italien för att stärka sammanhållningen inom ännu ofärdiga, nyligen enade stater, med myter om ett ärofullt imperieförflutet. Dagens nya höger manar till stärkt nationell enhet inför hot från globalisering och migration. På så sätt utnyttjar den osäkerheterna i globaliseringen. Det konkretiseras i en kritik av mångkulturalism som varit den nya högerens kännetecken sedan årtionden.

Marine Le Pens parti i Frankrike definierar inte den nationella identiteten i term av olika raser utan talar om ”rätten att vara olika”. Men den rätten till olikhet gäller inte inom en större samhällsgemenskap utan de olika ska vara åtskilda.

Le Pens Nationell samling förnekar att de skulle vara rasister – de vill ju ”bara” att migranter ska utvisas så att endast människor som liknar varandra lever tillsammans. ”Fransmännen först” är det slagord som uttrycker den strävan.

Inför det som Urbán kallar den ”identitära neurosen” blir man inte tillhörig bara genom att födas i ett land, det handlar om att dela de ”autentiska” värderingarna. För att vara fransman räcker det inte med att du föds i Frankrike, du måste också dela en på förhand definierad fransk identitet. Definitionen av tillhörighet vänds även mot dem vars familjer bor i Frankrike sedan flera generationer och blir argument för att utesluta allt större delar av befolkningen ur gemenskapen.

Den här förändringen från en syn på medborgarskap som en laglig rättighet för den som uppfyller vissa kriterier till en syn där det är etnicitet och bakgrund som avgör har spritt sig från Nationella fronten till den traditionella högern i flera länder. Även i Sverige definierar Tidöregeringen – och då särskilt dess stödparti Sverigedemokraterna – den nationella identiteten ofta i termer av kulturella och/eller religiösa ”värderingar”.

Extremhögerens regeringar är *illiberala*, det vill säga de respekterar vissa demokratiska institutioner som val till en nationell församling, men vill inskränka andra fri- och rättigheter. Exempel är när regeringar inskränkt domstolsväsendets oberoende, när medias frihet attackeras eller när minoriteters demokratiska rättigheter hotas.

Urbán kallar illiberalismen för nyliberalismens högsta stadium och han hämtar exempel från en rad länder, från Modis Indien till Putins Ryssland. Även den stat som brukar betecknas som ”den enda demokratin i Mellanöstern”, Israel, har under Netanyahus regeringar genomgått en utveckling i klart illiberal riktning. Under hela 2023 pågick striden om en reform av rättsväsendet vilken väckte massiva folkliga protester i Israel och förändringarna har nu pausats sedan Högsta domstolen upphävt en del av reformpaketet.

Ungern och Polen är två andra länder med illiberal styre där rättsväsendets oberoende angripits. Att de auktoritära tendenserna är starkast i länder i Östeuropa visar på den misslyckade övergången från Sovjetsystemet till nyliberalismen. Sociala försämringar har drabbat stora befolkningsgrupper. Många arbetstillfällen i Ungern försvann under åren efter sovjetblockets fall och i Polen återproletariserades stora grupper av småföretagare och fria yrkesutövare som hade hoppats kunna nå individuell framgång i det nya systemet. Det nyliberala EU-projektets egen inre kris har skärpt motsättningarna och stärkt de illiberala krafterna.

Antifeminismen har blivit ett vapen i de illiberala strömningarnas arsenal. Det har i såväl Polen som Ungern som bekant inte bara lett till ideologiska fäktningar utan till reella, allvarliga attacker mot kvinnors rättigheter. Det är ingen slump att Polen också är ett av de länder i Europa där attackerna mot kvinnokroppen varit hårdast. Ultrakatolikerna angriper ”genusideologin” som sägs innebära att man upphäver de ”naturliga” könen. Tidigare i år varnade påven Franciskus för denna ”hemska” och ”farliga” ideologi som upphäver skillnader och reducerar människan till ett objekt. I yttersta högerens propaganda har angreppen på ”genusideologin” blivit till kvinnofientliga och homofoba moralkonservativa kampanjer. I Polen har abort förbjudits, det man kallar ”HBTQI+-lobbyn” ses som ett hot mot Polens existens och samkönade äktenskap förbjuds i konstitutionen. Nittio polska städer har utropat sig till HBTQI+-fria.

Den katolska kyrkans roll är inte unik för Polen, utan den *religiösa fundamentalismen* håller på att bli ett gemensamt drag för högervågen. I Syd- och Nordamerika växer framför allt evangeliska kyrkor med rötter i pingstväckelsen. I Europa handlar det oftast om ultrakatolska rörelser, huvudsakligen i Östeuropa men i ökande grad även i Spanien och Italien.

Dagens nya kristna höger i USA beskrivs av Urbán som den mest sammanhållna och bäst organiserade rörelsen i den nordamerikanska politiken. Kampen mot moraliskt förfall –mot aborträtt, jämlikhet, sexuell frihet och pornografi, förbud mot religiösa symboler i skolorna – kombineras med en militant antikommunism vilken i allt högre grad övergått i en militant antiislamism.

Rörelsen har utgjort en tung del av Trumps bas och har inte haft några problem med att stödja även de mest flagranta attackerna på mänskliga rättigheter, till exempel mot migranter. Den påverkade också Trumps utrikespolitik när det gällde det villkorlösa stödet till Israel och upphävandet av kärnvapenavtalet med Iran.

I flertalet länder i Latinamerika har den evangeliska fundamentalismen trängt in i politiska kretsar och evangeliska kyrkor finns idag i nästan varje bostadsområde på kontinenten. Kyrkorna har nått en stor folklig förankring och har mer än någon tidigare konservativ rörelse lyckats ta upp striden med vänsterrörelser i folkliga skikt. De baserar sitt folkliga stöd på välgörenhet som riktas till de fattigaste.

Ett exempel på de evangeliska kyrkornas makt är folkomröstningen om fred i Colombia 2016 som egentligen handlade om ett fredsavtal med gerillagruppen FARC. Men kyrkorna angrep regeringen Santos' progressiva reformer bland annat i frågor om abort och adoption för samkönade par och hävdade att avtalet skulle gynna HBTQI-personer. Nej-sidan vann folkomröstningen.

Men den nya religiösa fundamentalismen är inte bara kristen. I Indien finns vad som betecknats som världens största frivilligorganisation, Rashtriya Swayamsewak Sangh, RSS. Denna hindunationalistiska organisation som bildades 1925 har vid flera tillfällen förbjudits för att ha spridit religiöst hat och den man som mördade Mahatma Gandhi var tidigare medlem i RSS. Den har idag sex miljoner medlemmar organiserade i paramilitära grupper. RSS har täta band med Modis hindunationalistiska regering som successivt ökat angreppen på den muslimska befolkningen.

Många av de reaktionära auktoritära rörelserna kombinerar moralkonservatism – till exempel i abortfrågor, synen på homosexualitet och så vidare – med oförblommerat stöd till den mest lössläppta nyliberalism. Två exempel på det är Jair Bolsonaro, Brasiliens president mellan 2019 och 2022 och Javier Milei, som vann presidentvalet i Argentina i december 2023. Bägge vill också omvärdera de tidigare militärdiktaturerna i sina respektive länder.

Urbán menar att antifeminismens tyngd i ytterhögerens program delvis kan förklaras av kvinnornas framsteg med en stärkt feministisk rörelse, ökad uppmärksamhet på våld mot kvinnor och några segrar för aborträttsrörelser. Sociala media har gjort det lättare för kvinnoaktivister att förenas. Ett exempel på det är de återkommande internationella kvinnostrejker som i en del länder varit massiva. Men delvis handlar antifeminismen också om att ytterhögeren utnyttjar den osäkerhet många män i arbetarklassen idag upplever på arbetsmarknaden för att peka ut syndabockar – migranter, de fattiga och kvinnorna.

"Woke"

Begreppet "woke" uppstod bland svarta aktivister i USA på 60-talet och innebar att man skulle "vara vaken" och uppmärksam på orättvisa utifrån rastillhörighet. Det fick en renässans när rörelsen Black Lives Matter bildades som en reaktion på polisbrutalitet mot

afroamerikaner i USA. Ordet har fått en vidare betydelse och definieras i Oxford Dictionary sedan 2017 som att ”vara medveten om sociala och politiska problem, särskilt rasism.”

Konservativa grupper har lyckats göra ”woke” till ett skällsord, synonymt med att vilja förstöra det goda i USA. ”Woke” har blivit en meningslös etikett som används för att dölja grundläggande sociala missförhållanden och göra alla kontroversiella samhällsfrågor – aborträtt, drogliberalisering, invandring, skolpolitik, rätten att ha vapen – till kulturfrågor.

Om moralkonservatism och försvar av kvinnoförtryck kan verka som reaktionärt allmängods, kan det tyckas mer förvånande att extremhöger rörelser i så hög grad är *klimatförnekare*. Kanske kan det bäst förstås som en kombination av yttersta högers grundläggande uppslutning bakom kapitalismen och de multinationella företag som vill fortsätta att plundra jordens resurser, dess anspråk på att företräda en befolkningsmajoritet som vill leva ”normala” liv och dess hat mot folkliga rörelser, i det här fallet klimataktivisterna. Ytterhögern växlar mellan att ifrågasätta vetenskapen och att lägga skulden på Kina eller angripa klimataktivister. Men det finns också ytterhögerkrafter, till exempel Nationell samling i Frankrike, som använder gröna politiska förslag som alibi för att stänga landets gränser. Invandring anklagas för miljöförstöring. Marine Le Pen har sagt att ekologismen hänger ihop med att ha rötter. ”Nomader” är inte ekologer, eftersom de inte har några rötter eller något fosterland.

Vi kan vänta oss att det budskapet kommer att förstärkas. Klimatkrisen förutsägs leda till 1,2 miljarder klimatflyktingar år 2050. Klimatflykten är inte bara ett resultat av jordens uppvärmning, utan också resultatet av rovdrift på jordens resurser, jordbruksindustrin och multinationella företagsprojekt som tvingar hela befolkningar att flytta. Yttersta högern har ingen annan lösning än att angripa de traditionella syndabockarna, flyktingarna. Propagandan för att stärka gränserna mellan länder och mellan globala Nord och Syd utnyttjar människors klimatångest och det förhärskande budskapet om att resurserna inte räcker till alla.

De senaste tjugo åren har *konspirationsteorier* blivit en central del i yttersta högers budskap. Ofta handlar det om myter som stigmatiserar minoriteter eller sprider irrationella föreställningar om verkligheten. Ett aktuellt exempel är Trumps påstående i presidentvalsdebatten 10 september att haitier i en stad i Ohio ätit andra människors husdjur. Det är ett uttalande som redan efter en vecka hade lett till ökat hat på nätet, stängdaskolor och undantagstillstånd. Konspirationsteorierna har också blivit viktiga delar av budskapen från terroristiska grupper inom yttersta högern.

Urbán påpekar att konspirationsteorier alltid förekommit. Förenklade förklaringar kan ge mening åt en komplex och osäker värld. Skillnaden idag är möjligheten att nå ut genom sociala medier och plattformar på nätet. Covid-19-pandemin har också bidragit till att främja jordmånen för konspirationsteorier. Det sprids föreställningar om att det var en ”plandemi”, planerad av eliterna för att öka vaccintillverkarnas vinster eller för att kunna kontrollera befolkningen.



I-genererad bild (satir)

En av de mest skadliga konspirationsteorierna idag är teorin om det stora folkutbytet, om att en global elit driver på invandring från framför allt Afrika och Mellanöstern till länder där majoriteten är vit med syfte att utrota den vita rasen. Teorin har inspirerat flera högerextrema terrorister, bland andra Anders Behring Breivik i det manifest han publicerade samtidigt som han gav sig i väg för att döda 77 personer. Mot den bakgrunden väckte det stor uppmärksamhet när Jimmie Åkesson den 3 juni i år skrev på Expressens debattsida ”Man kan hävda att det pågår ett folkutbyte” och upprepade argument om att svenskar som en homogen grupp med gemensam kultur och gemensamma värderingar hotas av invandring och ”mångkulturalism”.

En av de starkaste organisationerna som sprider konspirationsteorier är QAnon, vars centrala budskap är att världen styrs av en maffia av satanistiska pedofiler som bedriver trafficking med barn och att Trump blev vald till president för att avslöja och straffa denna maffia. Många av oss stötte förmodligen på *QAnon* första gången då dess företrädare deltog i försöken att storma USA:s kongress 6 januari 2021. Men den når ut brett även internationellt. I Tyskland har den starka band till Reichsbürger-rörelsen som häromåret planerade en statskupp.

Men varför är människor beredda att tro på falska nyheter och myter? I ett läge där demokratins institutioner och tilliten till dem försvagats i många länder får människor i ökad utsträckning sin information från det egna nätverket: vänner, bekanta men också sociala media. Det är välkänt att vi är beredda att tro på information som förstärker våra egna tidigare åsikter. Om vi dessutom inte hämtar ifrågasättande information från andra källor förstärks fördomarna och kan växa till ett system av föreställningar om världen.

Urbán påpekar att de som anammar falska nyheter och myter är missnöjda med sin egen och världens situation och söker förklaringar. Men lögnerna är inte gratis. Ultrakonservativa kapitalister finansierar idéernas krig. Företaget Cambridge Analytica som fick tillgång till 50 miljoner människors Facebook-konton och utifrån det kunde styra propagandan inför Brexit effektivt finansierades av en mångmiljardär från USA.

Men ytterhögerens budskap torgförs inte bara av multimiljonärer utan av nätverk av aktiva i ”trollfabriker” som producerar ”information” i snabb takt. Trollen knyter ofta an till data-spelens värld och till rörelser med kvinnohatet i fokus, som den så kallade incelrörelsen. Urbán beskriver trollkulturen som en ”motkulturell” rörelse med en maskuliniserad och ung profil. Den har ofta anammat vänsterns radikala propagandaförmer och framställer det som upproriskt och radikalt att vara höger.

Konspirationsteoriernas fabrikanter är en rörelse med potentiell makt och ambitionen att åstadkomma politisk förändring, antingen det sker genom att skrämja meningsmotståndare till tystnad, genom inspiration till (eller deltagande i) terrorhandlingar eller genom att driva politiska kampanjer för att till exempel stoppa moskébyggen.

Det har slagit mig att även vi socialister behöver reflektera över vår syn på sanningen. Vi kan berömma oss för att vara ständigt ifrågasättande och för att eftersträva analytiska, marxistiska metoder. Men jag kan lätt erinra mig situationer när jag och andra i min omgivning snabbt fallit för verklighetsförklaringar som bekräftat vår föreställning om världen. ”Det vet man ju hur kapitalismen fungerar”, är det bakomliggande resonemanget. Vi skulle på sätt och vis kunna vara extra mottagliga för vissa konspirationsteorier, eftersom vi till exempel ifrågasätter vetenskapens opartiskhet i ett kapitalistiskt samhälle. Socialister har inte resurser att sprida desinformation till hundratusentals följare, men det är viktigt att vi om några står för en prövande kritisk hållning, där vi söker kunskap och inte snabb bekräftelse.

Så att det finns stora likheter mellan ytterhögerens program i land efter land – innebär det att det kan ses som en reaktionär international? Urbáns slutsats är att även om ytterhögeren blir alltmer samordnad är det fortfarande långt till en gemensam organisation. I boken skrev Urbán att om ytterhögeren skulle lyckas enas i EU-valet i juni i år skulle det kunna leda till en skarpare högervändning av det europeiska politiska spektrat. Nu vet vi facit och det stämmer att det skett en högervändning i EU-parlamentet. Yttersta högeren har ökat sin andel av mandaterna från 17 procent till 26 procent, men samtidigt är den mer splittrad än tidigare, i tre partigrupper i stället för två. Det politiska inflytandet när det gäller till exempel poster i utskott blir därför begränsat i den här mandatperioden.

Det finns flera strömningar inom den internationella ytterhögeren, en del mer lutande åt nyliberalism, andra mer identitära. Nyfascisterna finns men utgör en minoritet. Den strömning som lyckats bäst att samordna sig är enligt Urbán de kristna fundamentalisterna, särskilt när de samlats till kamp mot feminismen.

Hur bekämpa extremhögeren?

Att kämpa mot ytterhögeren innebär att kämpa mot de missförhållanden som lett till dess framväxt. Mot nyliberalismen, mot den ekologiska krisen, mot den samhällsutveckling som stärkt uppfattningen att kakan inte räcker åt alla.

Det innebär också att ständigt visa på ytterhögerens falska anspråk på att representera folket. Trump vann valet 2016 med en retorik som sade sig vara mot Wall Street, i vanliga människors intressen, men den politik han genomförde tjänade storkapitalet på Wall Street.

Yttersta högeren har i många länder lyckats vinna röster i arbetarklassen och bland grupper som drabbats av lånekriser och industrinedläggningar. Men det innebär inte att extremhögeren bedriver en klasspolitik som gynnar dessa grupper.

Det gäller att visa att kampen mot åtstramning och mot den reaktionära migrationspolitiken hänger ihop – en svårare uppgift som handlar om att återupprätta den klassolidaritet som nyliberalismen förstört. Det är nödvändigt att återskapa den gemensamma väven, bland annat genom att skapa nya former för facklig organisering och att bygga sociala rörelser.

Det handlar också om att ta sig an nya frågor. När ytterhögern vill bekämpa våld med enbart skärpt straffpolitik måste vänstern visa att våldet har sina rötter i ökad ojämlikhet och förstörelse av lokala ekonomier. Ojämlikheten måste bekämpas och rikedomerna omfördelas. Men vänstern behöver också ta sig an säkerhetsfrågor i sig. Urbán nämner att befolkningen i vissa regioner i Mexiko samlas för att gemensamt garantera säkerheten inte bara för att bekämpa våldet som sådant utan också för att bygga upp lokalsamhällenas gemenskap.

Andra exempel han ger på sociala rörelser som motverkar ytterhögerens splittring är rörelser för dem som drabbats av bolånekrisen och till försvar av offentlig service liksom de vårdcentraler, apotek, sociala matsalar, daghem, stadsträdgårdar med mera som bildats i direkt samarbete mellan producenter och konsumenter i Grekland. Under och efter flyktingkrisen 2015 formerades i Spanien ett nätverk av städer och frivilligorganisationer som stödde flyktingar och organisationer som organiserade räddningsaktioner på Medelhavet. Tillsammans lyckades de motverka den främlingsfientliga backlash som kom att dominera debatten i resten av Europa. Urbán menar att det är ett praktiskt exempel på att man kan motverka främlingsfientlighet genom att inte anpassa sig, utan gå sin egen väg.

Ytterhögern har lyckats bättre än vänstern att kanalisera missnöjet och bli sedd som ett verktyg för väljarnas protest – även om det finns undantag, främst i Latinamerika där mer vänsterinriktade regeringar de senaste åren kritiserat nyliberalismen. Urbán tar upp två exempel på vad vänstern inte bör göra om den ska lyckas ta ifrån ytterhögern den rollen. Den ska inte härma högern och den ska inte underlätta för ytterhögern att stärka den outsiderroll som gynnar den.

Den här sommaren har bjudit exempel på bägge strategierna på ett sätt som stärker Urbáns varningar. I valet i Storbritannien 4 juli vann Labour med ett mycket återhållsamt program. Det framställdes som en stor seger för en förnuftig medellinje. Valresultatet berodde i själva verket på att Tory-partiets väljarstöd rasade samman, delvis på grund av alla skandaler kring hanteringen av covidkrisen ("Partygate") men sannolikt ändå främst på grund av nedskärningarna i välfärden och de ökade levnadsomkostnaderna. Framför allt visade sig inte Labours linje vara något sätt att bekämpa ultrahögern som i valet representerades av Nigel Farage's Reformparti. Partiet gick kraftigt framåt och fick 13 procent av rösterna nationellt – men på grund av det odemokratiska valsystemet med enmansvalkretsar fick det bara 5 parlamentsplatser. Att jämföra med Liberaldemokraterna som samlade ungefär lika många röster men fick 72 platser. Den ilska detta väcker kommer säkert på sikt att stärka ytterhögern.

Månaderna därefter har varit ett enda långt planerat återtåg för Labour. Förhoppningar har svikits i hög takt. Energistödet till nästan en miljon pensionärer kommer att dras in, trots att bränslepriserna väntas stiga kraftigt. En stödfond som infördes 2021 för att mildra effekterna efter Covid kommer inte att förlängas. Det kommer att drabba fattiga familjer och deras barn. Den enda som lovat "frikostigt" är inrikesministern Yvette Cooper som förklarat att rekordmånga migranter kommer att utvisas.

I det franska parlamentsvalet hade ytterhögerens Nationell samling blivit största parti i första valomgången i slutet av juni och om de skulle segra även i andra omgången, skulle vägen fram till presidentvalet om två år synas krattad för Marine Le Pen.

Det förhindrades av att en rad partier gick samman och bildade Nya folkfronten, NFP, samtidigt som de manade till en republikansk front, det vill säga att Le Pens motståndare till höger, i mitten och till vänster skulle enas om att dra tillbaka sina kandidater i de valkretsar där något annat parti var störst och kunde besegra Nationell samling.

Den valtaktiken användes första gången i presidentvalet 2002 då Jean-Marie Le Pen stod mot högerkandidaten Jacques Chirac, som fick röster från vänstern och mitten. Det som hänt under

de två årtiondena därefter är att Nationella fronten, senare Nationell samling, stärkts och alltmer erövrat rollen som främsta oppositionskraft. Vänstern har underordnat sig mitten av rädsla för att störa enheten mot Le Pen. Det gamla socialistpartiet har i praktiken rasat ihop. Nationell samling har alltmer kunnat kanalisera missnöjet med etablissemangen, vilket tydligt visades i första omgångens valresultat.

Urbán hävdar i boken att sådana republikanska fronter förstärker ytterhögerens användbara outsiderroll. Utvecklingen efter 2002 bekräftar den farhågan. Men det som hände 5 juli i andra valomgången visar ändå hur svårt det taktiska dilemmat är. Det fanns skäl att dra en suck av lättnad när NFP blev största blocket i valet. Om Nationell samling fått bilda regering skulle hoten mot migranter och minoriteter ha ökat kraftigt. Den breda vänstern NFP gick dessutom till val på ett konkret och radikalt program, med krav på upphävande av pensionsreformen, stöd till klimatomställningar och indexreglerade löner. Valresultatet visade att det mest effektiva motståndet består i att inte anpassa sig utan formulera den egna vassa politiken.

Sociala rörelser avgörande

Efter valet visade Emmanuel Macron sina auktoritära drag genom att vägra låta NFP försöka bilda regering. Efter två månader tillsatte han en premiärminister från ett av valets förlorarparterier, republikanerna. I slutänden kan även det här valresultatet leda till att Nationell samling gradvis fortsätter att öka sitt stöd. Det hoppfulla i situationen ligger i att vänstern inte accepterat Macrons manöver utan manat till och sannolikt fortsätter att mana till omfattande protester.

Ett intressant exempel på sociala rörelser roll är hur Gyllene Gryning i Grekland bekämpades. Det brukar framställas som att denna klart nyfascistiska strömning led nederlag år 2020 när en domstol slog fast att det var en kriminell organisation och förbjöd den. Urbán hävdar däremot att Gyllene Gryning först besegrades i den sociala kampen på gatorna av den breda antifascistiska rörelsen, därefter politiskt i ett par val 2019 och slutligen juridiskt. Juridiken kom bara att bekräfta det gatorna uppnått. Samtidigt betonar Urbán att nyfascismen inte försvunnit: det konservativa regeringspartiet Ny demokrati driver en del av ytterhögerens frågor och det finns fortfarande fascistiska grupperingar som framför allt attackerar flyktingläger på öar som Lesbos.

Att misogynin, hatet mot kvinnorna, och bekämpandet av deras rättigheter är en avgörande fråga för ytterhögeren framgår tydligt i boken. Att kvinnorörelserna också haft en avgörande roll för att bemöta och ibland besegra ytterhögeren är desto mer uppmuntrande.

Det polska högerpartiet PiS' angrepp på aborträtten ledde enligt Urbán till den viktigaste mobiliseringen i Europa sedan covid-pandemins början. I Polen var det den största protestvågen sedan Solidarnosc' tid i början på 80-talet.

Kvinnorörelsen använde en mångfald av protestformer från de upprepade svarta måndagarna då svartklädda personer demonstrerade för aborträtten, bilprotester under covid-tiden då man inte kunde demonstrera, störningar av gudstjänster i katolska kyrkor och en nationell kvinnostrejck 2020 som åtföljdes av enorma demonstrationer. I många småstäder och byar i Polen var det första gången i historien som demonstrationer genomfördes.

Under valrörelsen lovade den segrande oppositionsledaren Donald Tusk en ny abortlag, men i slutet av augusti tillkännagav han att det inte skulle gå att få igenom lagen genom parlamentet. När jag läst Urbáns bok har jag blivit påtagligt medveten om vilka stora framsteg yttersta högeren gjort även i Sverige. Det är bara att pricka av: främlingsfientligheten och den hårdnande migrationspolitiken inklusive beredskapen att förklara hela befolkningsgrupper icke önskvärda (genom "erbjudanden" om återvandring även för den som varit många år i

Sverige; genom att försvåra livssituationen för de flyktingar som lyckats få ett – tillfälligt – uppehållstillstånd). Inskränkningen av demokratiska rättigheter (förhandscensur av demonstrationer, hot om spionageåtal mot journalister). Hatet eller föraktet mot demokratiska rörelser – bland annat i form av angreppen på volontär- och fredsorganisationer, minskat stöd till studieförbund och folkbildning. Den identitära beskrivningen av vem som är svensk genom krav på att dela svenska värderingar, utvisningshot om man inte har god vandel vilket definieras i relation till ett ”normalt” levnadssätt. Likgiltighet för klimatkrisen och en politik som leder till ökade utsläpp. Det som inte slagit igenom i Sverige är antifeminismen och framför allt inte angrepp mot aborträtten – och det ska vi inte tacka regeringen för utan den starka kvinnorörelse som en gång drev igenom en progressiv politik och som erövrade ett stadigt stöd i befolkningsmajoriteten för detta. Och i det som sägs vara världens mest sekulariserade land är den religiösa fundamentalismen visserligen representerad i regeringen men inte stark i befolkningen.

Det slår mig att man ofta säger att regeringen tillsätter dessa utredningar och genomför dessa förslag för att hålla sig väl med Sverigedemokraterna som utgör regeringsunderlag. Det kanske är dags att sluta säga så – det finns inga skäl att tro att inte Kristersson med flera tror på sin politik (åtminstone inte så länge inte en stark opinion tvingar dem att ändra sig). Det som hänt är väl det värsta scenariot – att yttersta högern inte bara nått framgångar utan även förskjutit hela det politiska spektrat åt höger. Det räcker att lyssna på Socialdemokraternas försäkringar om att de inte vill mildra migrationspolitiken för att inse det.

Inför presidentvalet i USA kommer vi att konfronteras med yttersta högerns världsbild gång på gång. Det kommer nog ofta att ske i form av Donald Trumps hatiska eller absurda retorik. Urbáns bok lär oss att inte ta lätt på den retoriken, hur ”weird” den än ter sig. Den avspeglar en verklig politisk förändring, ett nytt globalt politiskt fenomen under uppbyggnad. Och det kan mycket väl visa sig att 6 januari 2021 bara var en generalrepetition för kommande konfrontationer. För att orientera oss i den världen och för att bygga det motstånd och den solidaritet vi kan bygga där vi befinner oss, är Urbáns vägledning in i den extrema högervärlden till stor nytta.